

Гвоздецька Б.Г.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

КАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН ЯК ПРИКЛАД ТВОРЕННЯ НОВИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ НА ПОГРАНИЧЧІ

Досліджено сучасний стан кордонів та створення регіонів, які призводять до руйнації кордонів і створення нових ідентичностей на пограниччі культур на прикладі Карпатського регіону.

***Ключові слова:** акультурація, етнічність, етнос, ідентичність, „Карпатський Єврорегіон”, Карпатський регіон, кордон, пограниччя культур.*

Постановка проблеми: Сьогодні кордони між державами день помітно трансформується. Однією з характерних рис цієї трансформації є інтенсивна взаємодія населення прикордонних територій, що створює умови для формування нових ідентичностей. Прикладом цього є Карпатський регіон, де згадані процеси є чи не найхарактернішою рисою його розвитку.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема ідентичності присвячені праці І. Прибиткової, А. Ручки, Н. Паніної та інших. Великий доробок праць, що стосуються етнонаціональної структури суспільства та етносів взагалі зроблений В. Євтухом. Дослідженням пограниччя культур займалися такі польські науковці, як К. Чижевський, Г. Красовська тощо. Питання прикордонних територій та транскордонною співпрацею розробляли П. Беленький, В. Будкін, О. Гонта, С. Максименко, Н. Мікула, О. Чмир. Питання, пов'язані з функціонуванням Карпатського регіону та „Карпатського єврорегіону” є предметом аналізу праць таких дослідників, як С. Мітряєва, С. Костюк, В. Пила, Т. Штокалюк, Р. Дацків.

Мета статті: висвітлення впливу процесу „розмивання кордонів” у Європі та в Україні, зокрема, на формування нових ідентичностей пограниччя.

Виклад основного матеріалу. Спостерігаючи за історією, не важко зафіксувати, що кордони постійно трансформуються: вони або зникають, або утворюються. Прикладом може стати падіння Берлінської стіни наприкінці 1980-х років, яке зруйнувало завісу між Центральною та Східною Європою; розпад Радянського Союзу, який покритися павутиною кордонів новоутворених держав; поділ Чехословаччини, у результаті якого утворилися дві нові держави з різними етносами та культурами. Навіть сьогодні ми чуємо чи бачимо у засобах масової інформації про сутички, які виникають між державами за створення чи усунення кордонів й дуже часто вони ґрунтуються на базі етнічного антагонізму.

На сьогоднішній день виникає багато дискусій щодо кордонів взагалі. Постає питання, чи потрібні вони як такі, і що станеться, якщо вони зникнуть. Чи готове людство змінити свої віковічні традиції щодо кордонів, адже кордони не тільки служать лінією відокремлення, відчуження, ізоляцією а й лінією захисту, відчуття свого, відчуття спільності та ідентичності.

Кордон є суспільним фактом, який акцентує взаємини, простір і час. Для нашого контексту важливу тримати у полі зору різні значення терміну «кордон» - як площину(англ. *boundary*), прикордонну лінію (англ. *border line*) і пограниччя (англ. *border*) як зону [1, 127].

Оскільки більша частина областей України є прикордонними (до державного кордону безпосередньо не входять лише шість областей), то ця проблема є надзвичайно актуальною для нашої країни, хоча б з огляду на те, що велика протяжність території зумовлює локальні відмінності й різновиди традиційної культури. На території України проживає велика кількість населення з різноманітною історією та етнічністю. Як зазначає В.Б. Євтух, **етнічність** — термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці й в цілому у ментальності, підтверджуючи це походження й вирізняючи їх з поміж інших. Етнологи та етносоціологи активно послуговуються

цим терміном з середини 1960-х рр., коли у країнах з поліетнічним складом населення зростає зацікавленість походженням, а відтак культурою, традиціями представників різних народів, які волею долі опинилися у рамках однієї держави. Значення етнічності для окремого народу чи його вихідців, які мешкають в іноетнічному оточенні, полягає у тому, що вона є джерелом їхньої ідентичності у різні періоди історичного розвитку поліетнічних країн й залежить від низки чинників, серед котрих вагому роль відіграють можливості вдоволення потреб вихідців з інших народів у конкретному суспільстві[4,45]. Згідно з офіційними даними (всеукраїнський перепис населення 2001 р.), на території України мешкають представники понад 130 етносів, тобто 28% населення є носіями неукраїнської етнічності. Український етнос – найчисельніша етнічна спільнота України (понад 37,5 млн.) [6,5]. До національних меншин в Україні є підстави зараховувати такі етнічні групи населення: росіяни (понад 8,3 млн.); білоруси (понад 275 тис.); молдовани (понад 258 тис.); болгари (понад 204 тис.); угорці (понад 156 тис.); румуни (понад 150 тис.); поляки (понад 144 тис.); євреї (понад 100 тис.); вірмени (бл. 100 тис.); греки (понад 91 тис.); татари (понад 73 тис.); рома (понад 47 тис.); азербайджанці (приблизно 45 тис.); грузини (бл. 34 тис.); німці (понад 33 тис.); литовці (понад 7 тис.); словаки (понад 6 тис.); чехи (близько 6 тис.); естонці (понад 2,8 тис.)[6,6]. До речі, етнографічна мозаїчність українського етносу не означає його послаблення, розпорошення або руйнацію. Навпаки, розмаїття субетнічних утворень і, зокрема, етнографічна мозаїчність, забезпечують життєздатність етносу, підтримуючи етнічну єдність через внутрішнє неантагоністичне суперництво між ними. [6,41]. Отже, можна віднести Україну до держав з поліетнічним складом населення.

Характерною особливістю та ідентичністю відзначається Карпатський регіон. Він займає крайню західну прикордонну територію країни та знаходиться на території Карпат, Передкарпаття та Закарпаття. Площа його складає 56,6 тис. км² (9,4% території України). Сюди входять чотири області: Львівська, через межі якої проходить західний кордон з Польщею; Івано-

Франківська на крайньому півдні, протяжністю 50км, є державним кордоном України з Румунією; Чернівецька область у південно-західній частині України, яка межує з Румунією та Молдовою; і Закарпатська область, яка межує з чотирма державами: на півдні з Румунією, на південному заході з Угорщиною, на заході зі Словаччиною, на північному заході з Польщею. Карпатська зона західноукраїнського регіону відзначається яскравою етнографічною своєрідністю. Вона поділяється на три історико-етнографічні райони: Гуцульщину, Бойківщину і Лемківщину [5,137]: 1) **Гуцульщина** охоплює східну частину Карпат і невелику смугу Закарпаття. Її етнографічні кордони окреслюються на заході Лімницею й далі верхів'ями річок Берестянки, Турбату, Тересви, на півдні — українсько-румунським кордоном, а на північному сході — Бистрицею. Згідно із сучасним територіально-адміністративним поділом до неї належать Верховинський і південні частини Надвірнянського й Косівського районів Івано-Франківської області, південна смуга Вижницького й Путильського районів Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області. На цій основі гуцули поділяються на три локально-територіальні групи — галицька, буковинська, закарпатська, всередині яких виокремлюються дрібніші етнорегіональні одиниці [2,537]; 2) **Бойківщина** — етнографічний район, що займає центральну найбільш освоєну частину Карпат. Його межі визначаються межиріччям Лімниці і верхнього Сяну та умовною лінією, що проходить південніше Дністра до верхів'я Ужа і Тересви. Першу хвилю заселення цих теренів пов'язують з літописними племенами дулібів, білих хорватів та білих сербів; другу (XII—XIV ст.) — з колоністами із сусідніх земель, що шукали захисту від монгольської навали; третю, наймасовішу, становили втікачі з низинних районів і різні іноетнічні елементи. Таким чином, у середині XIX ст. поряд з українською більшістю (68%) тут проживали поляки (19%), євреї (9%) та німці. Історико-культурні особливості краю значною мірою зумовлювалися його почерговим перебуванням у складі Угорщини, Речі Посполитої, Австро-Угорщини та Чехословаччини. Згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом Бойківщина охоплює Сколівський, Старосамбірський, Турківський та південні смуги Стрийського, Дрогобицького, Самбірського районів

Львівської області; південно-західні частини Рожнятівського і Долинського районів Івано-Франківської області та Міжгірський, Воловецький, південь Великоберезнянського районів Закарпатської області [2, 535]; 3) **Лемківщина** — найзахідніший відтинок української етнічної території, що клином шириною у 140 км та 25-50 км довжиною затиснутий між польськими та словацькими етнічними землями. Територія Лемківщини займає нижчу частину обох схилів Українських Карпат— Нижні Бескиди. Карпатський хребет поділяє її на дві частини — південну (закарпатську), що на сході і заході визначається межиріччям Ужа і Попраду, та північну (прикарпатську), що простягається від Сяну на сході до Дунайця на заході. Друга світова війна таким чином обумовила поділ етнографічної території краю між сусідніми державами: північна смуга відійшла до Польщі; більша частина південної Лемківщини (від українського кордону до Попраду)—до Чехословаччини, а менша — до Закарпатської області УРСР [2, 532]. У результаті історичних подій частина етнографічних груп опинилася за межами своєї історичної держави. З кожним днем, все менше і менше, жителі цих територій ідентифікують себе як гуцули, лемки чи бойки.

Межі Карпатського регіону на сьогоднішній день є досить відкриті для прикордонного населення з обох сторін й виступають радше, як пограниччя культур, а не як лінії, які герметично відокремлюють території. Відчуття відносності та тимчасовості кордонів щоразу посилюється, і дуже часто причина криється у наростаючому процесі відкриття і стирання кордонів [8] у процесі взаємодії представників різних культурницьких традицій.

Нагадаємо, що історія євро регіонів порівняно коротка, однак надзвичайно динамічна, адже громадяни, яких вони об'єднали вже адаптовані до частих переносів кордонів, втрати державності та зміни політичних режимів. Виокремлюють чотири типи євро регіонів: *перший* – створені у 1950-х рр. між країнами-членами ЄС; *другий* – створені після 1989 р. між країнами-членами ЄС і країнами-кандидатами на вступ до ЄС; *третій* – створені після 1991р. між посткомуністичними країнами Центральної і Східної

Європи (ЦСЄ) і республіками колишнього СРСР; *четвертий* – створені після 2001р. між республіками колишнього СРСР [9].

Важливим моментом цієї історії є той факт, що єврорегіони були створені за ініціативою „низів”, чому сприяли такі чинники: 1) спільна історія й тісні культурні зв'язки прикордонних громад. Адже протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. більшість цих територій були у складі одних і тих самих державно-політичних утворень, наприклад, Австро-Угорської імперії, країн радянського блоку; 2) соціально-економічні проблеми, породжені тим, що прикордоння, яке, перебуваючи на периферії, традиційно є менш розвиненим, ніж центр; 3) загрози та виклики, пов'язані з неврегульованістю проблеми спільної інфраструктури кордонів [9].

Ще однією особливістю розвитку Карпатського регіону є те, що він входить до складу Міжрегіонального Союзу „Карпатський Єврорегіон”, який утворений 14 лютого 1993 р. у Дебрецені (Угорщина). Основною рисою Карпатського Єврорегіону протягом багатьох років його функціонування була відсутність правової індивідуальності Союзу як цілісної структури, так і окремих його національних сторін. Міжрегіональний Союз „Карпатський Єврорегіон” займає площу близько 143000 км², де проживає біля 14 500 000 осіб, і охоплює своєю територією наступні адміністративні одиниці: Польща: Територія Прикарпатського воєводства і територія автономій - членів Об'єднання Карпатський Єврорегіон Польща; Україна: Територія областей: Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької; Словаччина: Територія краю: Прешовського і Кошицького, та територія автономій - членів Об'єднання „Регіон Карпати”; Угорщина: Територія Кантонів: Борсад-Абауй-Земплен, Гайду-Бігар, Гевес, Яш-Нагикун-Шольнок, Шабольц-Шатмар-Берег, та міст: Ниірегигаза, Мішкольц, Дебрецен, Етер; Румунія: Територія Департаментів: Шатмар, Марамурес, Бігар, Сукеава, Шіляги, Вотосані, Гаргіта [1,135].

До речі, „Карпатський єврорегіон” (КЄ) – це єдиний регіон у Європі, до складу якого входять прикордонні території п'яти посткомуністичних країн з різним економічним рівнем розвитку, різнорідною етнічною, релігійною та культурною структурами. Функціонування такого роду асоціативного транскордонного об'єднання місцевих та регіональних громад, інтереси яких

представляють органи державної влади та місцевого самоврядування, надає такі можливості для його розвитку: спільне використання енергетичних ресурсів; вироблення спільної політики щодо охорони довкілля; збільшення притоку іноземного капіталу; вироблення продуктивних програм регіонального розвитку; виробництво конкурентоспроможної продукції, сприяння практичному запровадженню місцевих ініціатив; розвиток транспортного зв'язку на території «Карпатського євро регіону»; подолання проблеми недостатньо розвинутої інфраструктури; розвиток сучасної економічної структури регіону; розвиток системи охорони здоров'я, соціального та культурного захисту; різнобічний розвиток туризму; зміцнення засад європейського та трансатлантичного співробітництва [10].

Карпатський регіон виявляється цікавим з погляду вивчення можливостей акультураційних процесів й творення нових ідентичностей, що, взагалі, є однією з найхарактерніших рис сучасного глобалізаційного розвитку. Адже пограниччя на сьогоднішній день є зоною активних міжетнічних контактів. Кожного дня перетинаючи кордон, мешканці прикордонних територій вступають у взаємодію, що впливає на їх ідентифікації себе не як українців, а мешканців прикордонних територій. Адже для них характерна своєрідна мова, їжа, звичаї та певний спосіб життя й елементи культури. Цікаво, що на пограниччі Закарпатської області, інколи важко зрозуміти, де ти знаходишся: на території Угорщини, Румунії чи в Україні, тому що кордон тут практично не відіграє ніякої ролі він служить радше умовним позначенням. Тут панує своєрідний устрій життя, формується своя ідентичність, яка є результатом особистісної та групової самоідентифікації, підґрунтя чого становлять різноманітні психологічні, географічні та соціокультурні ідентитети: традиційні характеристики (стереотипи поведінки, расові, мовні, психічні), а також сучасні (продукти соціалізації й політизації суспільства та його окремих груп) [7, 60].

ЛІТЕРАТУРА

1. A. Brzosko – Sermak. //Wpływ granicy państwa na charakter wschodniego pogranicza Polski //Wspólny obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej a problem migracji. – Chełm 2006. – С.127-141
2. Борис Савчук. Українська етнологія. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2004. – 559 с.
3. Wojciech Gizicki. Problem terroryzmu w kształtowaniu bezpieczeństwa europejskiego// Wspólny obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej a problem migracji. – Chełm 2006. – С. 79-94
4. Етнічний довідник.// У трьох частинах. ч.І Поняття та терміни. – Київ 1997. – 140 с.
5. Етнографія України: Навч. посібник/За ред. С.А. Макарчика. – Львів: Світ, 1994. – 520 с.
6. Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник/ В.Б.Євтух, В.П. Трощанський та ін. – К: Наук. думка, 2004. – 344 с.
7. Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №3. – С. 60-78
8. <http://www.dspace.humanities.org.ua>
9. <http://www.serhiykostyuk.com>
10. <http://www.niisp.gov.ua>